

the problem of training of foreign language secondary school students and the formation and development of communicative skills, research on control in learning a foreign language are analyzed in the article.

Key words: methodology, methodological approaches, quality management, foreign language, monitoring technologies.

УДК 371.13-057.875:371.11«313»

Л. В. Пшенична

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНЬОГО КЕРІВНИКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Статтю присвячено розкриттю основних напрямків підготовки магістрів як складової процесу формування професійної культури майбутнього керівника сучасного навчального закладу. Проаналізовано специфіку поняття «професійна культура майбутнього керівника загальноосвітнього навчального закладу», його основні концептуально-теоретичні визначення та змістово-ціннісне наповнення. Автор доводить, що ефективне управління навчальним закладом можливе за умови отримання майбутнім керівником фундаментальних і професійних знань та ґрунтовного вивчення наукових підходів до управління школою.

Ключові слова: магістерська підготовка, професійна культура, професійна компетентність, культура управління, стійка потреба у саморозвитку, творча самореалізація особистості керівника, компоненти психологічної готовності керівника.

Постановка проблеми. Незаперечним є те, що модернізація системи освіти в Україні неможлива без високої професійної культури керівників на всіх рівнях, а особливо керівників навчальних закладів. Реалії сьогодення підтверджують, наскільки сучасному керівнику необхідні знання з теорії та практики управління: щоб бути керівником сучасного навчального закладу необхідно володіти комплексом сучасних форм і методів управлінської діяльності, які постійно оновлюються та вдосконалюються.

Освіта в наш час є основою добробуту як суспільства, так і кожної людини. Процес підготовки висококваліфікованого фахівця є однією з головних проблем професійної педагогіки. У становленні управлінця-професіонала актуальним завданням є така підготовка, результатом якої виступає його здатність легко адаптуватися до змін у житті, розвивати власну компетентність і культуру. Якісно підготовлений до професійної діяльності управлінець зі сформованим високим рівнем професійної культури, більш гнучко аналізуватиме проблемні управлінські ситуації, мобільно реагуватиме на зміни в соціальному, культурному й економічному житті суспільства, здійснюватиме ефективне управління закладом, самовдосконалюватиметься протягом усього життя [1]. Сучасні тенденції модернізації освіти ставлять перед керівником нові завдання, які потребують умінь аналізувати,

узагальнювати, прогнозувати розвиток педагогічної системи, приймати нестандартні рішення, організовувати їх виконання, оцінювати результати. Нині посилюється вплив соціуму на управлінську діяльність. До процесу управління та вирішення шкільних проблем залучаються педагоги, батьки, учні й громадськість. У таких умовах діяльність керівника ускладнюється. Практика показує, що більшість керівників шкіл добре усвідомили необхідність постійної власної активності, самостійності, повноти відповідальності за прийняття управлінських рішень, однак не кожен новопризначений керівник навчального закладу – вже є ефективним управлінцем. Отже, йдеться про необхідність забезпечення процесу підготовки майбутніх керівників загальноосвітніх навчальних закладів, чому на нашу думку, має сприяти підготовка фахівців у магістратурі за спеціальністю «Керівник навчального закладу».

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичні положення, пов'язані з системно-структурним підходом до проблеми саморозвитку особистості розглядають Б. Г. Ананьев, П. К. Анохін, Г. О. Балл, В. А. Семиченко та ін.; системно-структурний підхід до аналізу професійної діяльності розробляють К. А. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьев, О. М. Бандурка, Є. А. Климов, Б. Ф. Ломов, Н. В. Чепелева, В. Д. Шадриков та ін. Вагомим внеском у розвиток теорії управління загальноосвітнім навчальним закладом стали праці В. С. Пікельної, Л. І. Даниленко, Г. В. Єльнікової, В. І. Маслова, В. В. Олійника та ін. Значний вклад у розробку процесу формування професійної культури керівника школи зробили Г. В. Аكوпова, І. П. Жерносек, О. В. Землянська, О. І. Мармаза, В. К. Мельник, В. І. Пуцов та ін. У наукових працях розкрито пріоритетні напрями та принципи управління, модернізовані управлінські функції керівника школи, сучасні форми й методи управління, стилі управління, обґрунтовано зміст і структуру професійно значущих якостей особистості управлінця-професіонала. Не заперечуючи існуючі наукові розвідки, що розкривають процес формування та розвитку управлінця-професіонала, вважаємо, що проблема професійної культури майбутніх керівників навчальних закладів саме у процесі магістерської підготовки потребує подальшого розгляду.

Мета статті – визначити основні напрями забезпечення підготовки магістрів управління загальноосвітніми навчальними закладами як основи формування їх професійної культури.

Виклад основного матеріалу. Щоб бути ефективним в управлінні, керівники закладів освіти у своїй діяльності повинні використовувати сучасні наукові підходи, філософські моделі управління, які ґрунтуються на теорії управління людськими ресурсами: модель внутрішніх процесів

(М. Вебер); модель людських відносин, яка побудована на врахуванні потреб і можливостей (А. Маслоу, К. Адельфер); модель конкурентних цінностей (Р. Уотерман). На думку вчених, використання людського потенціалу можливе лише за умов чітко сформованих цілей і цінностей.

Сьогодні, коли людство увійшло до третього тисячоліття, особливого значення набуло питання розвитку культури. Культура управління – це теорія управління як важливої соціальної функції – свідомого і владного, із застосуванням новітніх досягнень культури організації, впливу як на окремих людей, так і на всю людську спільноту, що проводиться заради досягнення чітко визначеної конкретної мети.

Культура управління – це теорія закономірностей комплексного, системного підходу до вирішення управлінських проблем, що займається управлінням на універсальному організаційному баченні об'єкта управління. Перед нею стоїть завдання створити такий управлінський світогляд кожного керівника, який здатний піднести його до висот сучасної *професійної культури*.

Ми поділяємо думку В. Є. Береки, що професійна культура – це міра та спосіб творчої самореалізації особистості керівника в різноманітних видах управлінської діяльності, спрямованої на засвоєння, передачу та створення цінностей і технологій в управлінні школою [2].

Поняття «професійна культура» охоплює низку моральних якостей, які управлінці виявляють і за межами виконання своїх посадових обов'язків.

Важливою складовою культури професійної праці є професійна компетентність, тобто володіння системою знань, умінь і навичок, достатньою для успішного розв'язання того кола професійних завдань, яке є поточним і передбачуваним на найближче майбутнє функціональним обов'язком даного керівника. Професійна культура передбачає творче здійснення праці, забезпечуючи певні передумови цього, такі як володіння стратегіями творчої діяльності; володіння неформалізованими, трансльованими у спілкуванні професіоналів особистісними знаннями; розвиненість професійної інтуїції; розвиненість професійно значущих компонентів мотивації та самосвідомості на рівні, який дозволяє говорити про оволодіння духовністю професіонала.

У центрі уваги нашого дослідження процесу магістерської підготовки майбутнього керівника є науково-методичне обґрунтування ефективності комплексної методики підготовчого етапу формування професійної компетентності управлінців-професіоналів та психологічної їх готовності до процесу управління. Переконані, що саме магістерська підготовка покликана забезпечити їх цілеспрямоване неперервне професійне зростання, яке

полягає у зміні громадянської свідомості, формуванні нового способу мислення щодо особистісного зростання, підвищенні кваліфікації керівника як суб'єкта управлінської діяльності протягом усього професійного життя, забезпеченні суспільства у висококваліфікованих керівних кадрах освіти, що мають високий рівень професіоналізму і ціннісних настанов, здатних компетентно та відповідально виконувати професійні завдання й посадові функції у навчальному закладі, впроваджувати новітні технології, сприяти інноваційним освітнім процесам, поєднуючи в такий спосіб найновіші досягнення теорії управління, культури і практики [2].

Зрозуміло, що перш ніж вимагати від керівника закладу освіти зважених наукових рішень, необхідно надати йому спеціальні знання, забезпечивши формування відповідних професійних якостей у процесі магістерської підготовки. В Україні підготовку магістрів із питань управління навчальними закладами здійснюють вищі навчальні заклади педагогічного спрямування, які озброюють майбутніх управлінців спеціальними знаннями та вміннями, необхідними для виконання професійних завдань інноваційного характеру, спрямовані на підготовку висококультурного керівника загальноосвітньої школи, здатного транслювати систему загальнолюдських і професійних цінностей.

Термін «магістерська підготовка» складається з двох понять: «магістратура» і «підготовка». Зупинимось на розкритті означених понять. Зазначимо, що згідно Закону України «Про вищу освіту» [4] «магістратура» – це другий ступінь триступеневої системи вищої освіти. За освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра проводиться навчання випускників бакалаврських програм і дипломованих спеціалістів. Поняття «підготовка» визначається не як набуття нових, а як процес набуття додаткових знань і вмінь під час навчання керівника загальноосвітнього навчального закладу в магістратурі. Директор навчального закладу цю підготовку проходить не як викладач конкретної навчальної дисципліни, а як керівник закладу освіти [5].

Визначальною особливістю магістерської підготовки є глибока орієнтація на фундаментальні та професійні знання, спрямованість на розвиток самостійного здійснення наукових досліджень, прийняття обґрунтованих управлінських рішень в умовах стратегічних змін у суспільстві та освіті, адаптації до вимог життя і праці [3]. Отримана професійна підготовка має стати головним особистим капіталом. Ці завдання ставлять перед процесом магістерської підготовки майбутніх керівників загальноосвітньої школи необхідність ґрунтовного вивчення й усвідомлення наукових підходів до управління школою, всебічного наукового аналізу діяльності школи, необхідності професійного зростання,

підвищення управлінської кваліфікації та якісного оволодіння новітніми знаннями в галузі педагогіки, психології, соціології, права, фінансів, менеджменту, а також практичного засвоєння нових форм і методів управлінської діяльності у сфері шкільної освіти.

Зрозуміло, що директор школи – людина високої педагогічної культури, яка вміє згуртувати колектив і повести його за собою, це ініціативний генератор упровадження позитивного досвіду в практику роботи школи. Нинішній управлінець має володіти якісно новим рівнем компетентності, підготовки до керівної посади, сформованою професійною управлінською культурою. Загальноприйнята аксіома, що управління – це наука, діяльність і мистецтво. Однак, щоб робити щось якісно, треба знати, що і як робити, а вже потім можна моделювати, творити. Саме магістерська підготовка вимагає активних форм навчання, переносу акцентів на самостійну роботу студентів, що сприяє творчому розвитку особистості та вимагає уміння ставити перед собою задачі й успішно їх розв'язувати. Комплекс запропонованих для вивчення курсів з питань підготовки керівника навчального закладу: «Правові аспекти управління навчальним закладом», «Керівник навчального закладу», «Техніка управлінської діяльності», «Управління змістом робіт», «Інноваційний менеджмент в освіті», «Психологія управління», «Методологія та організація наукового дослідження, її роль у діяльності менеджера освіти» та інші розвивають теоретичні, практичні й особистісні здібності магістрів у галузі управління закладом освіти.

Особлива увага відводиться системі тренінгів та практикумів із питань розвитку лідерських якостей, формування корпоративної культури, підготовки та прийняття управлінського рішення. У процесі практичної діяльності магістранти зіставляють свої можливості, особистісні риси з виробленими колективно основними обов'язками сучасного менеджера:

- знати основи сучасного менеджменту;
- досконало знати систему;
- контролювати й управляти;
- уміти організовувати;
- розвивати;
- упроваджувати нові технології;
- упроваджувати інновації;
- керувати;
- забезпечувати, співпрацювати,

а також із такими якостями керівника, як: далекоглядність, уміння мислити стратегічно, уміння швидко й ефективно виправляти власні помилки, ділова етика, чесність, уміння приймати ризиковані рішення і

керувати змінами, здатність до міжнародного співробітництва, високий інтелект, уміння працювати в команді, почуття гумору.

Результатом магістерської підготовки майбутнього керівника закладу освіти має стати готовність до управлінської діяльності, що включає такі компоненти:

- *цілемотивований* – забезпечує спрямованість на особистісно-професійні зміни;

- *змістовний* – передбачає розробку системи особисто набутих знань щодо механізмів професійної діяльності та саморозвитку, засвоєння системи понять, концепцій, технологій;

- *аксіологічний* – містить уміння формувати загальнолюдські цінності;

- *світоглядний* – передбачає вміння створювати власну педагогічну концепцію;

- *інтегративний* – передбачає вміння проектувати програму власного самовдосконалення;

- *операційний* – передбачає систему шляхів, способів, прийомів здійснення професійної у науково-дослідницької діяльності та самоудосконалення.

Управлінська діяльність керівника закладу освіти пов'язана як із педагогічною (фаховою), так і з професійною (спеціальною) діяльністю. Тому змістова лінія навчального процесу в магістратурі полягає в організації двох визначальних ліній: фахової та професійної, які забезпечують належний рівень управлінської кваліфікації керівника загальноосвітнього навчального закладу [7].

Поняття «*професійна культура*» охоплює низку моральних якостей, які управлінці виявляють і за межами виконання своїх посадових обов'язків.

Важливою складовою культури професійної праці є професійна компетентність, тобто володіння системою знань, умінь і навичок, достатньою для успішного розв'язання того кола професійних завдань, що є поточним і передбачуваним на найближче майбутнє функціональним обов'язком даного керівника. Професійна культура передбачає творче здійснення праці, забезпечуючи певні передумови цього, такі як володіння стратегіями творчої діяльності; володіння неформалізованими, трансльованими у спілкуванні професіоналів особистісними знаннями; розвиненість професійної інтуїції; розвиненість професійно значущих компонентів мотивації та самосвідомості на рівні, який дозволяє говорити про оволодіння духовністю професіонала.

Уважаємо, що невід'ємною частиною магістерської підготовки керівника навчального закладу є формування професійної культури

керівника школи як цілісної, інтегративної особистої властивості. Зрозуміло, що підготовка керівника навчального закладу – це процес становлення його професійності, розвитку *людини культури* – духовно багатой особистості, яка володіє творчими здібностями, віддана власній праці, захоплена нею, розуміє необхідність розвитку духовних потреб пізнання й самопізнання, краси, спілкування, творчості, пошуку сенсу життя, щастя, наявності ідеалу; орієнтована на загальнолюдські цінності, світову й національну духовну культуру. Важливим є формування гуманної особистості, що сповідує моральні цінності, в якій любов до людей виявляється у милосерді, чуйності, доброті, піклуванні, їх захисті, розумінні цінності й індивідуальності кожної людини.

Отже, магістерська підготовка має бути спрямована на розвиток професійної культури особистості – *творчого керівника*, який постійно розмірковує, мислить альтернативно, володіє розвиненим прагненням до творчості. Професійні орієнтири творчої особистості майбутнього керівника спрямовані на розвиток здібностей, удосконаленні рівня засвоєних знань, умінь, здатності й прагнення до життєствердження, почуття самоповаги, уміння приймати рішення і нести відповідальність за власні вчинки, здійснювати вибір змісту своєї життєдіяльності та стилю поведінки.

Передусім зазначимо, що змістові компоненти професіоналізму в управлінській діяльності визначаються наявністю індивідуальних здібностей. Структура здібностей досить динамічна: одні її компоненти компенсуються іншими. Формування здібностей проходить від простого до складного й відбувається у вигляді руху за спіраллю. Оскільки здібності впливають на якісні показники формування вмінь і навичок, вони прямо характеризують рівень професіоналізму керівника навчального закладу в процесі управління.

Відмітимо, що основними напрямками та критеріями сформованості у майбутніх керівників компонентів професійної культури за підсумками навчання в магістратурі мають стати:

- професійні цінності, самоадекватність, самоінтерес, самооцінка, самопізнання, саморегуляція;
- розвиток лідерських якостей, педагогічних здібностей, педагогічної культури, практично значимих якостей, уміння володіти собою, самокритичність;
- емоційна стабільність, рівень емпатійних здібностей та рефлексії, гнучкість та варіативність мислення;
- педагогічна ерудиція, адекватність застосування знань, постановка і розв'язання творчих завдань, бачення управлінських проблем, уміння генерувати педагогічні ідеї, критичність оцінювання управлінських рішень;

- оволодіння сукупністю умінь реалізації управлінських функцій, здійснення постановки і досягнення стратегічних, тактичних і оперативних цілей загальноосвітнього навчального закладу, вміння розробляти власну стратегію розвитку загальноосвітнього навчального закладу.

Професійна культура є складовою загальної культури. Зазначимо, що культура як сукупність усіх позитивних соціальних утворень, включає три головні системи соціальних цінностей, які не передаються генетичними каналами: *інформаційна система* (знання всіх видів і рівнів: факти, гіпотези, категорії, вчення, теорії); *операційна система* (уміння всіх видів і рівнів: навички, засоби, способи, підходи, технології); *мотиваційна система* (установки всіх видів і рівнів: бажання, прагнення, інтереси, переконання, ставлення). Через об'єктивну дію інтегративних процесів у системі управління закладами освіти, яка швидко змінюється в Україні, людина, будучи професіоналом (професійно компетентною), повинна максимально розвивати в собі здібності до свідомої самореалізації власної діяльності, самоуправління власними інтелектуальними, моральними і фізичними резервами.

Професійна культура керівника школи знаходиться у сфері культури праці, культури професійної управлінської діяльності, характеризує особливості свідомості, поведінки, спілкування та управлінської діяльності керівника, стимулює творчий розвиток керівника. Професійна культура передбачає творче здійснення праці, забезпечує володіння стратегіями творчої діяльності; розвиненість професійної інтуїції, професійно значущих компонентів мотивації та самосвідомості на рівні, який дозволяє говорити про оволодіння духовністю професіонала [6].

У якості одного з видів (або складників) професійної культури виступає психологічна професійна культура, яка має бути притаманна будь-якій розвиненій особистості, фахівцеві з певної професії (з урахуванням психологічних вимог до неї), керівнику: емоційна стабільність, гнучкість та варіативність. На нашу думку, ефективність виконання будь-якого виду діяльності значною мірою залежить від психологічної готовності особистості до її реалізації. Психологічна готовність керівників загальної середньої освіти до управління, їх психологічна культура – це комплекс взаємопов'язаних та взаємообумовлених психологічних якостей, які забезпечують успішність управління, можливість прийняття керівником нестандартних оригінальних рішень.

Результатом магістерської підготовки та професійного саморозвитку майбутніх керівників загальноосвітніх навчальних закладів є становлення керівника школи як соціального лідера, який здійснюється через чотири

функціонально пов'язаних та взаємообумовлених компоненти: *мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний*.

Мотиваційний компонент психологічної готовності – це сукупність мотивів, відповідних змісту управлінської діяльності. Він охоплює такі основні групи мотивів: *соціальні* (пов'язані з діяльністю суспільства); *управлінські* (пов'язані з управлінням у системі середньої освіти); *особистісного розвитку* (пов'язані із самопізнанням, самоаналізом, самоудосконаленням керівника); *зовнішньої привабливості* (пов'язані з найбільш ефективними сторонами управлінської діяльності).

Когнітивний компонент психологічної готовності – це система знань, необхідних керівникові для успішного управління відповідно до двох рівнів аналізу – управлінського та психологічного. Ці знання можна об'єднати у дві групи: *загальні* – організаторсько-управлінські, економіко-правові, методико-педагогічні, предметні, українознавчі, «світського виховання» тощо; *психологічні* – психологія управління, загальна, соціальна, вікова та педагогічна психологія, психологія творчості, етнопсихологія тощо.

Операційний компонент психологічної готовності до управління – це комплекс умінь та навичок, які забезпечують успішність здійснення управління: *зовнішніх* (пов'язаних з організацією керівником спілкування, із запобіганням конфліктам, здійснення впливу на людей, урахування індивідуально-психологічних особливостей керівників, реалізацію гуманістичного підходу); *внутрішніх* (пов'язаних із самоаналізом та регуляцією керівником своєї поведінки та діяльності, забезпечення власного психічного здоров'я).

Особистісний компонент – це система особистісних характеристик керівників середньої освіти, які впливають на результативність їхньої управлінської діяльності: ставлення до предмету діяльності, процесу її виконання, учасників діяльності, самого себе, держави.

Висновки. Різноманітність підходів до вивчення будь-якої педагогічної проблеми дає змогу розглянути різні складники, характеристики й можливості окремого підходу та сукупності їх для ефективного розв'язання виявленої проблеми. Проаналізувавши специфіку поняття «професійна культура майбутнього керівника загальноосвітнього навчального закладу», його основні концептуально-теоретичні визначення та змістово-ціннісне наповнення, робимо висновок про те, що в процесі підготовки майбутнього керівника закладу освіти як ключового суб'єкта управлінської діяльності відіграють важливу роль фундаментальні та професійні знання, спрямованість на розвиток навичок самостійного здійснення наукових досліджень, прийняття обґрунтованих управлінських рішень в умовах

стратегічних змін у суспільстві та освіті, адаптації до нових вимог життя і праці. Незважаючи на різноманітні та поліваріантні підходи до системи підготовки майбутнього керівника, спільним є те, що технологічний процес освітнього простору сприяє цілісному визначенню цілей педагогічного процесу, виробленню відповідно до них методик та засобів навчання, а також ефективному досягненню цих цілей, діагностиці їх та відтворюваності. Все це дає підстави стверджувати про надзвичайну актуальність функціонально пов'язаних та взаємообумовлених компонентів підготовки та становлення майбутнього керівника сучасного навчального закладу.

Змістова реалізація поставлених завдань сприятиме підвищенню конкурентоспроможності керівників та відповідності вимогам, які ставить сучасне суспільство до професіонала-управлінця освітнього закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бегей В. М. Управління загальноосвітньою школою на демократичних засадах / В. М. Бегей. – Львів : Вид-во Львівського державного університету, 1995. – С. 196.
2. Берека В. Є. Фахова підготовка магістрів з менеджменту освіти: Теорія і методика : монографія / В. Є. Берека. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – 482 с.
3. Возний І. В. Оновлення управління навчальним закладом / І. В. Возний // Управління школою. – 2009. – № 4 (232). – С. 35–38.
4. Закон України «Про вищу освіту» // Верховна Рада. Інститут законодавства. – К. : 2002. – 96 с.
5. Підготовка керівника середнього закладу освіти : навч. посіб. / [за ред. Л. І. Даниленко]. – К. : Міленіум, 2004. – 272 с.
6. Рибалко В. В. Психологія розвитку творчої особистості : навч. посіб. / В. В. Рибалко. – К. : ІЗМН, 1996. – 236 с.
7. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності: теорія і практика : монографія / Т. М. Сорочан. – Луганськ : Знання, 2005. – 384 с.

РЕЗЮМЕ

Л. В. Пшеничная. Профессиональная культура будущего руководителя общеобразовательного учебного заведения как педагогическая проблема.

Статья посвящена раскрытию основных направлений подготовки магистров как составляющей процесса формирования профессиональной культуры будущего руководителя современного учебного заведения. Проанализирована специфика понятия «профессиональная культура будущего руководителя общеобразовательного учебного заведения», его основные концептуально-теоретические определения и содержательно-ценностное наполнение. Автор утверждает, что эффективное управление учебным заведением возможно при условии получения будущим руководителем фундаментальных и профессиональных знаний, а также содержательного изучения научных подходов по управлению школой.

Ключевые слова: магистерская подготовка, профессиональная культура, профессиональная компетентность, культура управления, стойкая потребность в саморазвитии, творческая самореализация личности руководителя, компоненты психологической готовности руководителя.

SUMMARY

L. Pshenychna. Professional culture of prospective school manager as pedagogical problem.

The article reveals the main trends of Master's degree preparation as professional culture of modern school prospective managers constituent. The specific term «professional culture of prospective school manager», its basic conceptual and theoretical definitions and

valuable content. The author proves that effective management of educational establishments is possible on conditions of fundamental professional knowledge acquisition and profound study of scientific approaches to school management by the prospective managers of modern school.

Key words: *Master's degree preparation, professional culture, professional competence, management culture, constant need in self-improvement, creative self-realization of manager's personality, psychological components of manager's readiness.*